

راهنمای پژوهش در علوم اسلامی

نکات ضروری در نوشتن پایان نامه و رساله^۱

*انواع پژوهش:

۱. مسأله پژوهی:

پژوهشی را که محور آن یک یا چند سؤال علمی مشخص باشد که تا کنون علما و دانشمندان به آنها پاسخ نداده اند یا اگر پاسخ داده اند از نظر پژوهشگر، کافی و تام نیست و یا اشکال و ایراد دارد، پژوهش مسأله محور می نامند. محور چنین پژوهشی سؤال علمی است که از تتبع و تأمل نشأت بگیرید، نه سوالی که از جهل و عدم تتبع و مطالعه پژوهشگر برخیزد. سؤال علمی زمانی رخ می دهد که پژوهشگر، مهمترین آثار مربوط به یک موضوع را مطالعه و به مباحث مربوطه اشراف علمی داشته باشد. مهمترین نوع پژوهش، این نوع از پژوهش است و برخی به درستی، تحقیقی را که مسأله محور نباشد، تحقیق واقعی نمی دانند.

۲. موضوع پژوهی:

گاهی محور پژوهش موضوع مشخصی است که اطلاعات مربوط به آن در آثار متعدد به طور پراکنده موجود است و پژوهشگر قصد دارد آن اطلاعات را یکجا و مرتب سازد و به بررسی آنها بپردازد؛ بدون آنکه لزوماً درباره موضوع، مطالعات قبلی گسترده ای انجام داده و بر مباحث آن اشراف علمی داشته باشد و نیز بدون آنکه لزوماً در طی مطالعاتش بر روی آن موضوع با سوالات علمی معینی مواجه شده باشد.

۳. متن پژوهی:

گاهی محور پژوهش، متن معینی است و پژوهشگر قصد دارد آن را تصحیح یا ترجمه یا شرح یا نقد کند. این نوع از پژوهش، متن محور نام دارد.

پژوهش های تک منظری و چند منظری:

پژوهش تک منظری آن است که به مباحث مطرح در یک علم یا یک دیدگاه بسنده شود. پژوهش چند منظری یا همان مقایسه ای و تطبیقی، آن است که در خصوص موضوعات مشترک میان علوم مختلف یا موضوعاتی که دیدگاه های گوناگونی درباره آن مطرح شده، به بررسی تطبیقی و مقایسه ای اهتمام شود.

۱. با اقتباس از نگاشته دکتر وحید واحدجوان عضو هیأت علمی دانشکده معارف و اندیشه اسلامی دانشگاه تهران. (<https://maaref.ut.ac.ir>)

* انواع پژوهش علوم اسلامی بر مبنای هدف:

۱. بنیادی:

غرض از پژوهش بنیادی آن است که نتایج آن به گسترش مرزهای دانش بیانجامد مانند مطالعات مفهوم شناسی، مبناشناسی، شخصیت شناسی و ...

۲. کاربردی:

غرض از پژوهش های کاربردی آن است که نتایج آن به بهینه ساختن وضعیت چیزی کمک کند. در پژوهش های کاربردی، روش میدانی، مشاهده، مصاحبه، پرسش و مانند آن برای گردآوری اطلاعات و پردازش آنها لازم است و گرنه تفسیرها و تبیین ها و توصیه های غیرمستند پژوهشگر که در مرحله تجزیه و تحلیل صورت می پذیرد، کلی گویی و گاه ناکارآمد خواهد بود.

* چطور استاد راهنما انتخاب کنیم؟

برای انتخاب استاد راهنما به نکات ذیل توجه کنید:

۱. این را در نظر داشته باشید که او باید شما را در زمینه موضوعی خاص و تخصصی راهنمایی کند بنابراین بهتر است در موضوع مورد نظر شما متخصص باشد.

۲. استاد راهنما باید در روش شناسی تحقیق نیز متخصص باشد. او باید بتواند در تمام مراحل پایان نامه شما را هدایت کند بنابراین باید در هر بخش آن تخصص کافی داشته باشد.

۳. بسیار مهم است که قبل از انتخاب استاد راهنما زمانی را صرف تحقیق و بررسی او کنید. این کار باعث می شود استادی پیدا کنید که با کمک او بتوانید پایان نامه یا رساله خود را سریع تر به پایان برسانید. پس بهتر است عجله نکنید.

۴. به زمینه تخصصی استاد راهنما دقت کنید همانطور که گفته شد استاد راهنمای شما باید در زمینه موضوعی که شما برای پژوهش در نظر گرفته اید تخصص داشته باشد. اگر استاد راهنمای شما در زمینه موضوع مورد نظرتان تخصصی نداشته باشد در نهایت تمام کار بر دوش خودتان خواهد افتاد. پس باید درباره تخصص اساتید راهنمای مورد نظرتان اطلاعات کسب کنید.

۵. در دسترس بودن استاد راهنما را در نظر بگیرید. تا برای پیدا کردن و راهنمایی گرفتن از او دچار مشکل نشوید.

۶. سخت گیری استاد راهنما به نفع شما است. شاید شما ترجیح بدهید استاد راهنمایی داشته باشید که کاری به کار شما نداشته باشد، اما عملاً استاد راهنمایی که برایتان برنامه منظمی دارد و به صورت دوره ای کار شما را پیگیری می کند و انتظار گزارش کار ماهانه دارد بهتر از استادیست که شما را به حال خود رها می کند. شما در این صورت خواهید دید یک استاد راهنمای سخت گیر چطور می تواند کمک کند شما سر وقت و دقیق کار پایان نامه و رساله تان را به اتمام برسانید.

۷. سوابق استاد می تواند به شما کمک کند. دستیابی به این سوابق نیز ساده است. از سایر دانشجویانی که با این استاد کار کرده اند صحبت کنید و مهم تر اینکه رزومه علمی استاد را ببینید.

۸. استاد باید به شما اعتماد داشته باشد. این را در نظر داشته باشید که استاد راهنمای شما باید با حوصله و صبر شما را راهنمایی کند و به شما اعتماد به نفس بدهد اما استادی که به شما اعتماد ندارد نمی تواند این احساس را به شما القا کند و در نهایت این مساله ممکن است به روی پایان نامه و ارائه شما نیز تاثیر منفی بگذارد. بنابراین باید تمام تلاش تان را بکنید تا اعتماد استاد راهنما را به خودتان جلب کنید تا او نیز بتواند با اطمینان بیشتری برایتان زمان بگذارد و راهنماییتان کند.

***انتخاب موضوع:**

برای انتخاب موضوع می توانید از منابع زیر بهره ببرید:

۱. تحقیقات و مطالعات شخصی خودتان در گذشته
۲. دغدغه ها و سوالات علمی خودتان
۳. مشورت با اساتید خودتان یا دیگر صاحب نظران در رشته شما
۴. تجربیات و اطلاعات افراد مرتبط با مشاغل مرتبط مانند قضات و مددکاران اجتماعی
۵. بحث ها و دیدگاههای مطرح شده در نشست ها و همایش های علمی
۶. مباحث کتب تخصصی
۷. ایده هایی که در مقالات پژوهشی مطرح می شود.
۸. موضوعات پیشنهادی در فراخوان های مراکز پژوهشی و همایش ها
۹. مرور موضوعات و ریز موضوعات پژوهشنامه ها
۱۰. اطلاعات پایگاههای اینترنتی معتبر که آخرین دستاوردها و مطالب مرتبط با رشته شما را مطرح می کند و می تواند ایده به شما بدهد.

***شرایط موضوع مطلوب:**

۱. صراحت و شفافیت
۲. نو بودن و تکراری نبودن
۳. دسترسی داشتن به منابع کافی
۴. سودمند و نتیجه بخش بودن
۵. جزئی و محدود بودن ابعاد موضوع
۶. مورد علاقه بودن
۷. متناسب با توان علمی و فکری شما باشد.
۸. تناسب با فرصت شما باشد.

۹. تناسب با نوع تخصص استاد مورد نظر
۱۰. قابلیت انتشار داشتن در مجلات یا بصورت کتاب.

***انتخاب عنوان پایان نامه:**

عنوان صحیح و مطلوب پایان نامه دارای خصوصیات ذیل است:

۱. عنوان باید جامع و توصیف کننده کل محتوای پژوهش باشد. نباید تنها ناظر به گوشه ای از مباحث باشد.
۲. عنوان باید علمی و تخصصی باشد نه شاعرانه و استعاری
۳. عنوان باید روشن باشد نه مبهم و نباید از الفاظ چند پهلو استفاده شود.
۴. عنوان باید نسبتاً موجز (کوتاه) باشد نه طولانی و دارای عبارات زاید
۵. تا جایی که ممکن است از عبارات کلیشه ای پرهیز شود.

***منبع شناسی:**

لازم است دانشجو آشنایی اجمالی با منابع مرتبط با موضوع پژوهش داشته باشد. برای آشنایی با آثار مربوط به موضوع باید به این منابع مراجعه کرد:

منابع معرفی شده در دائرة المعارف ها ذیل این موضوع

کتاب شناسی های اختصاصی

کتاب نامه پایان کتاب های مربوطه

مقاله ها و منابع آنها

کتاب هایی که اساتید یا محققان متخصص رشته معرفی می نمایند.

پایگاه های اینترنتی معتبر

***پیشینه تحقیق:**

هدف از بررسی پیشینه تحقیق آن است که:

۱. از تکرار جلوگیری شود.
۲. حاصل پژوهش های گذشتگان شناسایی و مورد استفاده قرار گیرد.
۳. زوایای مبهم و سوالات پاسخ نیافته آشکار شود.

شیوه مطالعه پیشینه اینگونه است:

۱. جستجو در اینترنت
۲. پرسش از صاحب‌نظران
۳. مراجعه به کتابخانه های معمول و مجازی
۴. جستجو در نمایه نامه و مقاله نامه ها.

* محتوای پیشینه تحقیق:

در پیشینه تحقیق لازم است به موارد زیر اشاره شود:

۱. تحقیقاتی که بر روی موضوع صورت گرفته است. (اعم از کتاب، مقاله، پایان نامه و رساله)
۲. چه بخش هایی از تحقیقات پیشین به ریز موضوعات پژوهش ما ارتباط دارد.
۳. چه قسمتی از تحقیقات قبلی که به ریز موضوعات پژوهش ما مرتبط است، از نظر ما قابل بحث یا نقد است.
۴. نوآوری پژوهش حاضر چیست؟

* هدف، و ضرورت تحقیق:

در طرح تحقیق باید به دو سوال اساسی پاسخ داده شود:

۱. هدف از تحقیق حاضر چیست؟ یعنی پژوهشگر در این تحقیق قصد دارد دقیقا چه کاری انجام دهد؟
  ۲. چه فایده یا فوایدی بر این تحقیق مترتب است؟ به تعبیر دیگر این تحقیق چه ضرورتی دارد؟
- در قسمت اول، اهداف تحقیق به هدف اصلی و اهداف فرعی تقسیم می شود و در قسمت دوم فایده یا فواید تحقیق به فواید نظری یا علمی و فواید عملی یا کاربردی تقسیم می شود.

* چکیده چیست؟

چکیده متنی حدود ۱۵۰ تا ۳۰۰ کلمه است که محتوای تحقیق را بصورت موجز ولی رسا و فنی بیان می کند. برای پژوهشگرانی که می خواهند به نحو اجمالی نتایج و دستاوردهای این تحقیق را بدانند. در چکیده بهتر است این نکات ذکر شود:

۱. موضوع در یک عبارت مختصر و رسا.
۲. هدف و ضرورت تحقیق.
۳. سؤال اساسی تحقیق
۴. روش و منابع تحقیق
۵. نتایج تحقیق
۶. واژگان کلیدی.

* اصول چکیده نویسی:

۱. از ذکر مطالبی که در پژوهش نیامده، پرهیز شود.
  ۲. اقوال دیگران به طور مستقیم نقل نشود بلکه به زبان و قلم پژوهشگر بیان شود.
  ۳. در نوشتن از فعل گذشته و سوم شخص استفاده شود.
  ۴. برای مطالب، ارجاعات آورده نشود.
  ۵. کلمات زاید مانند گفتنی است، شایان ذکر است و ... نیاید.
  ۶. از به کار بردن مترادف های پی در پی خودداری شود.
  ۷. از ترکیب ها و جمله های طولانی استفاده نشود.
  ۸. از به کار بردن اصطلاحات پیچیده و نیازمند تعریف اجتناب شود.
  ۹. مطالب، روان و رسا باشد.
  ۱۰. جمله ها به هم مرتبط باشد.
- تذکر: نگارش چکیده معمولاً در پایان کار و پس از نگارش متن پایان نامه صورت می گیرد و معمولاً به خاطر اهمیت زیاد آن باید بارها ویرایش گردد.

*مقدمه چیست؟

در مقدمه، اطلاعات مختصر و مفیدی می آید که نویسنده می خواهد به خواننده اثر منتقل کند؛ نظیر سخن از موضوع، محور بحث، هدف و فایده علمی و عملی این پژوهش، علت و انگیزه انتخاب موضوع، دامنه پژوهش، عناوین فصل ها، پیشینه تحقیق و نو آوری ها و جهات امتیاز، روش تحقیق، منابع اصلی تحقیق، دشواری های مربوط به موضوع، قدردانی از افراد حقیقی و حقوقی و مانند آن. گفتنی است مقدمه معمولاً بعد از اتمام پژوهش، نوشته می شود.

*فصل کلیات:

اولین فصل پایان نامه به کلیات اختصاص دارد و در آن همان موضوعات طرح تحقیق (پروپزال) مطرح می شود؛ نظیر تعریف موضوع یا بیان مسأله، پیشینه موضوع، اهمیت موضوع، روش تحقیق، محدودیت های تحقیق، تعریف مصطلحات که در پژوهش به کار رفته است. فصل های اصلی در فصول پس از فصل کلیات، مباحث اصلی پژوهش نامه می آید و تعداد آنها به حسب تعدد مباحث و حجم آنها متغیر است.

*روش تنظیم فصل ها:

۱. بهتر است فصل بندی با توجه به سؤالات تحقیق تنظیم شود. البته در برخی رشته های تحصیلی (مثل روانشناسی) شکل متداولی برای فصل بندی وجود دارد.

۲. موضوع هر فصلی متمایز و متباین از موضوع فصل دیگر باشد. یعنی یکی اعم از دیگری نباشد و تداخل نداشته باشند. ترتیب فصول مراعات شود. فصلی که باید مقدم آورده شود، مقدم باشد و فصلی که باید موخر باشد، موخر ذکر شود. فصلی که به منزله مقدمه است، قبل تر بیاید. فصلی که حاوی مباحث تاریخی کهن (مثل پیشینه موضوع) است، زودتر بیاید. فصلی که در مقام توصیف است زودتر از فصل نقد و مقایسه و بررسی باشد.
۳. مباحث فصول و کل پژوهش مرتبط به هم باشند نه بی ارتباط از هم.
۴. باید فصول در مجموع چهره ای یکپارچه داشته باشند.
۵. باید حجم محتوای فصول با یکدیگر توازن داشته باشد. بیش از اندازه یک فصل، کوتاه یا طولانی نباشد.
۶. بهتر است هر فصل، مشتمل بر مقدمه مخصوص، متن و نتیجه مخصوص باشد.

***نتیجه پژوهش:**

در نتیجه پژوهش نکات زیر آورده شود:

۱. خلاصه مطالب اصلی و فصل های اصلی
  ۲. نوآوری های تحقیق
  ۳. پیشنهادات علمی نویسنده با توجه به ابهامات و مشکلاتی که پژوهشگر طی پژوهش با آنها روبرو شده است.
  ۴. پیشنهادات کاربردی (در صورتی که موضوع پژوهش، کاربردی باشد)
- تذکر: حجم این قسمت، کمتر از سایر فصول و موجز است و بایستی کاملا با دقت و حوصله نوشته شود.